

VĚDA A PRAXE V ROZVOJI VOJENSTVÍ

Vojenská síla státu je ve značné míře závislá na ekonomických, vědeckých a technických možnostech národního hospodářství. Její úroveň je odrazem politické a ideové stability společnosti. Schopnost politického a vojenského vedení spočívá mimo jiné v co nejefektivnějším využití všech zdrojů, zabezpečujících obranu země. Stále výrazněji vstupuje do oblasti vojenství vědeckotechnický potenciál. Přitom fond vědy z vojenského hlediska působí v poměru sil jen do té míry a v tom rozsahu, v jakém jsme schopni využít a realizovat jej v praxi vojenství, i když objektivně může představovat sebevíc.

Výstavba a rozvoj novodobé čs. lidové armády, její minulost a přítomnost, byla primárně ovlivněna zkušenostmi Sovětské armády.

Převzetí zkušeností sovětské vojenské vědy, typu vojenské doktríny, modelu obranného systému nám umožnilo v poměrně krátké době vybudovat silnou armádu, schopnou plnit v rámci koalice daný úkol.

Náš prostor pro tvořivost při aplikaci těchto zkušeností způsobil, že nebyly respektovány rozdílné konkrétně historické podmínky a možnosti naší země. Nízká teoretická úroveň řídicích kádřů vedla k podcenění vědy, k vážným chybám v řízení vojenství a k narůstání rozporů i krizových jevů v armádním organismu. Ani poslední léta, přestože věda a praxe přinesly mnoho nového, nevytvořila podmínky pro novou kvalitativní změnu v realizaci výsledků vědy v rozvoji vojenství.

Proč tomu tak je a v čem jsou příčiny? Jaké jsou vlastně podmínky fungování vědy ve vojenství? Které nedostatky jsou ve vědě a co je vlastní praxí?

To jsou otázky, jejichž vyjasnění by napomohlo i účinnější realizaci výsledků vědeckotechnické práce v životě vojsk. Odpověď na ně však není snadná a nemůže být ani jednorázová. Představuje proces poznání a odráží danou úroveň našich zkušeností.

KTERÉ PŘEKÁŽKY STOJÍ V CESTĚ REALIZACI VÝSLEDKŮ VĚDY V PRAXI VOJENSTVÍ?

Mnoho bylo napsáno o podmínkách rozvoje vědecké práce i o obtížích a překážkách, jež jsou vlastní praxi. Věda a praxe jsou svébytné a relativně samostatné oblasti, které tvoří dva protějšky, navzájem spojené svým posláním a funkcí. Jak však toto spojení nebo systém transformace mezi vědou a praxí funguje v podmínkách vojenství? Je tento systém schopen realizovat přenos informace z vědy do praxe a pomocí zpětné vazby a potřeb života ukazovat nové problémy? Deformace ve vědě i v praxi nemusí vzniknout jen v důsledku nedocenění, zdogmatizování či odtržení od života, jak tomu bylo v minulosti. Vztah vědy a praxe, který nefunguje pro svou zastaralost nebo nedostatečnou kapacitu, rodí neméně nebezpečný subjektivismus, jako např. v důsledku kultu osobnosti.

Tradiční systém, vytvořený mezi fondem poznání a praxí, se opíral převážně o zastaralou všeobecně vzdělávací soustavu a počítal více s osvětovým a osvícenským posláním vědy, než s jejím praktickomaterialistickým smyslem. Funkce praxe, jako rozporuplný proces poznání, byla poznamenána rolí soudce, který má vyřknout potřebné a nepotřebné, správné a nesprávné, progresivní či zpátečnické apod. V této černobílé dialektice docházelo více ke krátkému spojení, než k plodnému vztahu mezi teorií a praxí. Potřeba řešit nové spojení mezi vědou a praxí zrodila mnoho nových námětů a názorů. Od dřívějšího problému odtržení teorie od praxe se více vyjadřuje požadavek zprostředkování. Objevují se pojmy transformace, zavádění, aplikace, prosazování, realizace, cesty vědy do života apod. O správnosti a přesnosti těchto pojmů je možné diskutovat. Každý z nich ukazuje na určité stránky spojení vědy a praxe. Přitom způsob aplikace je v každé oblasti zvláštní — jiný u společenských věd a jiný u technických či přírodních věd. Zkoumání shodného a rozdílného i hledání obecně platného systému je zvlášť důležité v takové oblasti, jako je fungování vědy ve vojenství. V soustavě transformace vědy do praxe hraje významnou roli systém řízení a jeho centrum, které konec konců rozhoduje o osudu výsledků vědecké práce i o názorech a zkušenostem mas.

Vezmeme-li v úvahu růst vědeckých poznatků a informací, které se zvýšily stokrát,¹⁾ pak vidíme skutečný obraz dopravní kalamity na komunikacích, kterými by měly informace oboustranně probíhat. Zastaralost systému, který již není schopen realizovat transformaci výsledků vědy do praxe, je jednou z rozhodujících obtíží a největší překážkou při zvyšování účinnosti naší práce.

Zatím se začalo s budováním komunikace v oblasti plánování směrů a tendencí výzkumné práce od funkčního orgánu k věd. Úkol vybudovat moderní systém a mechanismus pro transformaci vědy do praxe především na takovém komunikačním uzlu, jakým je MNO, se ještě nepodařilo vyřešit. Je pravda, že některé prvky jsou. Chybí však ucelená představa, jak by takový systém měl vypadat a jaké kvalifikační požadavky bude klást na pracovníky centrálních orgánů.

¹⁾ Na základě údajů konference ČSAV „Cesty vědy do života“.

VZTAH VĚDY A PRAXE A FUNKCE ŘÍDÍCÍHO CENTRA

V podvědomí mnohých lidí přezívá charakteristika vědy „jako nejvyšší formy společenského vědomí“ se zdůrazněním její osvícenské stránky. Tu a tam se ještě i dnes setkáváme s názory, např. že věda málo vysvětluje naše praktické problémy apod.

Akademik Šorm charakterizuje vědu: „...jako soustavný souhrn poznatků o různých formách pohybu hmoty — o přírodě, společnosti a procesu poznávání, jako výslednici stále se rozvíjející práce přetváření světa a prohlubujícího se poznávacího procesu člověka. Věda ovšem nezůstává u pouhé registrace jevů; hodnotí a zpracovává je cestou abstrakce a s využitím logiky a dialektiky dospívá k postupnému objasňování jejich souvislostí a příčin a tím k vytváření stále pravdivějšího obrazu reálného světa.“²⁾

Tento názor na funkci vědy nezužuje její roli jen na přímou pomoc praxi. Ukazuje přínos vědy v rozmnožování lidského poznání, které musí mít značný předstih, nechceme-li, aby proces přetváření života byl živelný.

Takový rozvoj vědy vyžaduje stanovení a řešení velkých komplexních úkolů, které mohou uspokojovat požadavky rozvoje vojenství, zabezpečovat předstih a předvídat včas potřeby rozvoje armády.

Z toho hlediska chápeme i vědecké přístupy a názory jako objektivně shodné se skutečností, které odrážejí minulost a současnost v pohybu, v zákonitostech a tendencích a jež jsou schopné vyslovovat optimální hypotézy a řešit rozvoj vojenství v komplexu.

Funkce vědy by ztratila smysl, kdyby neměla svůj dialektický protějšek — praxi, jako kritérium poznání. Pojetí praxe jako společenské zkušenosti lidí v boji s přírodou a dějinami odráží vztah a subjektu. Dialektika těchto vztahů není zatím dostatečně objasněna.

Relativní oddělení teorie a praxe umožňuje rozvoj jejich specifických funkcí. Teorie je „systém zobecnění poznání, vysvětlení určitých stránek skutečnosti, logická konstrukce, jejíž pomocí se ze základních principů vyvozují důsledky.“³⁾ Teorie, jako produkt vědeckého bádání, jako hypotetická konstrukce, umožňuje předvídání, určování reálných cílů a postupů, je návodem k jednání a nástrojem zvědečtování praxe. Lidská praxe plní v jednotě jak funkci přeměny skutečnosti, tak úkol ověřování poznatků shody či neshody teorie se skutečností a ukazuje hodnotu teoretického předvídání. Praxe, jako kritérium výsledků poznání, není živelným procesem. Správnost a úroveň poznání je možné ověřit jen pomocí teoretického zobecnění, vědecké analýzy, což předpokládá chápat praxi ve smyslu analytickosyntetické činnosti. Dialekticky rozporný vztah mezi teorií a praxí nelze zrušit. Jsou protikladné nejen rozdílnou funkcí, ale i svým přístupem, metodami a charakterem.

Praxi, jako kritériu poznání, jsou však vlastní určité rozpory. Má své relativní a absolutní aspekty. Má charakter objektivní pravdy tam, kde je vědomí v souladu s vyvíjející se skutečností. Je relativní, protože dokazuje věrohodnost té či oné teorie pouze pro určité podmínky a s určitým stupněm přesnosti. Funkce praxe samozřejmě spočívá i v odmítnutí těch teorií, které neodpovídají objektivní skutečnosti a jejímu pohybu. V tomto smyslu je praxe rozvíjejícím

²⁾ Fr. Šorm: „Věda v socialistické společnosti“, str. 8.

³⁾ Stručný filosofický slovník, r. 1966, str. 499.

se procesem, který má svou dialektickou cestu — od živého nazírání k abstraktnímu myšlení a od abstraktního myšlení k praxi.

Učení o dialektickém vztahu vědy a praxe, o jejich úloze, má nesmírný význam pro vojenství. Plukovník M. Skirido vyslovuje názor, že „...vojenská praxe je v první řadě ozbrojený zápas, který je nutno zkoumat v těsné spojitosti s politikou a ekonomikou. Tím však není obsah vojenské praxe zdaleka vyčerpán. Vojenskou praxí se rozumí i veškerá činnost vojsk, vývoj bojových prostředků, bojová a politická příprava, operační příprava velitelů a štábů a různé výzkumy. Praxe, jako prvotní vůči duchovní činnosti lidí, podmiňuje teorii. A teorie, jako odraz praxe v poznání člověka, je zároveň ve svém vývoji relativně samostatná a má významný vliv na praxi. Mezi teorií a praxí je tedy vzájemná souvislost, dialektická jednotka. Praxe je však v této jednotě prvotní... Nejúplnějším a konečným projevem praxe jako kritéria poznání je ve vojenské vědě válka, její průběh a výsledky“.⁴⁾

Tento názor postihuje určité stránky funkce praxe ve vojenství. Nevyjadřuje však plně úlohu vojenské praxe jako kritéria poznání. Navíc se dopouští zjednodušení a redukce, např. vojenská praxe rovná se ozbrojený zápas, vojenská praxe je i veškerá činnost vojsk... apod.

Rozvoj vědy a praxe vyžaduje vyjasnit kritéria poznání pro celou sféru, kde působí obecné zákonitosti vojenství. Tato sféra zahrnuje:

- závislost války na politice;
- závislost vojenské mohutnosti státu, průběhu a výsledků válek na ekonomice, tzn. na úrovni výrobních sil a charakteru hospodářského zřízení;
- závislost vojenské mohutnosti státu na stavu a vývoji přírodních, technických, společenských věd;
- závislost vojenské mohutnosti státu na morálně politickém stavu obyvatelstva a armády.

Předpokládá to stanovit kritéria a poznání pro oblast obecné teorie války a v jejím rámci i pro učení o obraně socialistické vlasti, pro otázky teorie vojenského systému socialistického státu apod.

Vzhledem k poslání armády je výkon její hlavní funkce v mírové činnosti společenskou praxí těžko kontrolovatelný. Chyby v řízení národního hospodářství nutí představitele státu hledat řešení. Stejně tak deformace principů a používání nesprávných metod v řízení stranické práce se projeví v úpadku zájmu a aktivity a nutí nás překonávat nedostatky. Chyby v plnění funkce vojenského systému, v jeho řízení se vzhledem k poslání armády a její hierarchické struktuře „v mírové praxi“ velmi těžko odhalují. Tím většinu nebezpečí se pak armáda vydává v případě války. V analýze poslání a funkce armády může pomoci systémový přístup s využitím modelových principů, funkce zpětné vazby a jím odpovídajících kritérií.

K vyjasnění pojmu a funkce vědy a praxe musí přispět dalším přínosem především filosofie. I tak však zůstane ve vojenství řada otazníků, bílých míst i určitý prostor mimo dosah vědy.

Do realizačního procesu mezi vědeckými poznatky a praxí vstupují instituce, odpovědné za realizaci vědy ve funkci transformátora teorií do života, které zabezpečují programovanou změnu a zprostředkovávají přechod od stavu výchozího do stavu následného. Stav a chování jedné soustavy umožňuje

⁴⁾ Otázky soudobého vojenství války a míru, str. 229.

M. Skirido: K otázce praxe jako kritéria pravdy ve vojenské vědě.

fungování jiné. Přitom každý systém má svou zvláštní funkci, charakter procesu jemu vlastního, pro který nemůže být zastoupen nebo nahrazen. Úkolem centra v zájmu rovnováhy systému je hájit a rozvíjet zájmy vědy i praxe, zabezpečit, aby intelektuální bohatství a zkušenosti našly své místo v řídicí činnosti centra i jeho složek. U řídicích pracovníků jde proto o posílení intelektuálně aplikační činnosti, která vyžaduje i odpovídající kvalifikaci.

Propustní kanály mezi vědou a praktickou činností jsou často deformovány v důsledku toho, že pod současným stavem řízení se skrývá neurčitost, promíchání různých druhů činnosti, jejich nediferencovanost apod. Nebude-li vedeno energické úsilí za vyšší účelnost praktické činnosti, pozbudou mnohé poznatky vědy svůj praktický smysl.

Oblast podmínek a zásad realizace výsledků vědy v praxi je přirozeně širší a složitější. Využití vědeckých poznatků má úzkou souvislost s celkovou úrovní života armády, s úrovní jejího řízení a hlavně s kvalifikací funkčních složek. V podmínkách takového centra, jako je MNO, to předpokládá zexaktnění jejího systému, vytvoření celého mechanismu — pro systém v celku i jeho jednotlivé subsystémy — vybudování jednotné vědeckoinformační soustavy, propojené na okruhy, do všeobecně vzdělávací přípravy kádrů, do hromadných informačních prostředků i do vědeckopopularizační činnosti. K tomu je nutné mít i kádry specialistů, schopné projektovat, programovat a tvořivě realizovat vědecké poznatky v praxi.

RESPEKTOVAT CHARAKTER A VZÁJEMNÉ NÁVAZNOSTI VĚDY A PRAXE

Vzájemný vztah vědy a praxe neznamená, že věda by měla vymyslet určité koncepce, předat je praxi a nesledovat dále jejich osud. V tomto stadiu začíná působit velmi významná etapa verifikačního procesu. Realizace určité koncepce v praxi nebo výsledků vědeckého poznání působí ve funkci zpětné vazby a její poznatky jsou potřebné jak pro další rozvoj vědy, tak i pro řízení a regulaci procesu funkčními orgány. To znamená, že věda by měla znát zkušenosti, obtíže a problémy praxe. Praxe samotná by však měla být otevřeným systémem, schopným dostávat a uplatňovat poznatky vědy. Tento proces nemůže mít živelný charakter, zvláště ne ve vojenství. Proto do vztahu vědy a praxe vstupuje řídicí systém se svými orgány a zabezpečuje realizaci jejich výsledků.

Často se zaměňuje pojetí jako kategorie poznání s praktickou činností a vztahem mezi teoretiky a praktiky. Empirická zkušenost vyjadřuje vnější účelnost, postihuje jednoduchý vztah příčiny a následku. Praktickou činnost jako zkušenost jednotlivce nelze proto vydávat za kritérium poznání. Ani vztah teoretiků a praktiků nemůže být chápán ve smyslu nabídky k hotovému řešení ze strany vědy, ale ve smyslu analýzy zákonitostí a tendencí rozvoje vojenství. Odhalit zákonitosti, vnitřní rozpornost, hybné síly, hodnotit vznikající možnosti — to je úkol vědy.

Rozdíl mezi vědou a praxí se projevuje mimo jiné v tom, že praxe a praktická činnost potřebuje rychlá, byť neúplná řešení. Zatímco věda a vědecká pracoviště mají spíše snahu výzkum prohlubovat, rozšiřovat a časově protahovat, praktická činnost se střetává a reaguje více na vnější podobu jevů, kdežto vědecká pracoviště se snaží dopracovat k podstatě věci. Funkční složky, centra mají relativně krátkou paměť a každá personální změna silně postihuje pamětní okruh v oblasti informace. Ve výzkumu a vědě je zapotřebí se

často vracet zpět k celkovým tendencím vývoje a hledat souvislosti s předcházejícím stadiem.

Přes všechny posuny v oblasti poznání představuje teorie stále dostup, dlouhodobost, mnohost souvislostí, úvahy ve více alternativách nebo možnostech apod. Naproti tomu praxe, jednání, zvláště ve vojenství, vyžaduje bezprostřednost, důraz na určitý vztah a řízení na základě jedné alternativy, přesvědčení o správnosti přijatého řešení, akční sjednocení apod.

Věda ve svém vývoji nesnáší hierarchickou organizaci, neuznává oficiální názor. Boj o pravdu je metodou její práce. Praxe však musí realizovat úkoly po etapách. Realizačnímu procesu nepřispívá permanentní diskuse. Funkční orgány, kolektivy by nikdy nemohly uskutečnit svůj závěr, kdyby chtěly dosáhnout úplného poznání. Nechtějí-li propást svůj čas, musí se často spokojit s přibližností.

Tam, kde teoretické myšlení není schopno dát odpověď na otázky praxe, nezbyvá nic jiného, než se uchýlit k historickým a empirickým zkušenostem nebo řešit věci intuicí. Často však se tohoto postupu používá i tam, kde není nouze o vědecké poznatky, kde však chybí znalost a odvaha vzepřít se existujícímu stavu.

Míra a úroveň poznání je problém, který působí obtíže jak vědcům, tak i pracovníkům v praxi. Bylo by ideální, kdyby vědní obory mohly dát odpověď na všechny naléhavé otázky praxe. Věda však nemůže nikdy připravit všechny podklady pro společenskou praxi. Vždy je třeba vidět možnosti na obou stranách a neklást požadavky vědě tam, kde je možné řešit věci kvalifikovanou praxí; zároveň však respektovat možnosti praxe samé. Spojení mezi vědou a praxí může být realizováno jen tehdy, jsou-li věci oboustranně zralé.

V minulosti do značné míry převládaly zkušenosti, čerpané z historie a empirického rozvoje společnosti. Ani v současné době není tento zdroj plně vyčerpán a bylo by nebezpečné podceňovat teoretickopoznávací funkci dějin, zvláště poučení z dějinného vývoje společnosti, revolučního hnutí a z historie vojenství. Mezi hypotézou, projekty či modely budoucí války, soudobým ozbrojeným zápasem leží dějinná kontinuita, jejíž zanedbání mělo vždy tragické následky. Stejně tak se může stát tragickým zanedbání nových poznatků z rozvoje revoluce ve vojenství, zanedbání péče o rozvoj nových vědních oborů a jejich využití v podmínkách vojenství. Chceme-li dobře předvídat, je nutné znát minulost a současnost v pohybu. Přitom i poučení z dějin má své možnosti a představuje jen jeden ze zdrojů poznání.

Významným zdrojem poznání je teoretickofilosofický přístup k realitě vojenství. Zatím tento přístup ve vojenství do značné míry převládal. Naprostá většina prací marxismu-leninismu o válce a armádě, metodologických základů sovětské vojenské vědy, otázek vojenské doktríny, byla získána teoretickou analýzou. Mnohé z nich však vyvozovaly většinou jen světonázorové, nikoli praktickomaterialistické důsledky z mnohorozměrného vztahu dialektiky, subjektivních a objektivních činitelů ve vojenství.

Proto se nepodařilo včas dát odpověď na naléhavé otázky rozvoje vojenství a zabezpečit předstih v řízení, předstih ve vzdělání a v rozvoji osobnosti důstojníka před valícím se proudem rozvoje revoluce ve vojenství. To má za následek posílení skepse a nedůvěry na obou stranách. Jedni viní vědu a její instituce za nedostatečnou schopnost dávat odpověď na naléhavé problémy praxe. Proto spoléhají více na empirický rozum. Druzí pak vidí hlavní příčinu

obtíží v primitivismu a nedostatečné schopnosti realizovat výsledky vědy v praxi.

Uplatňování nových poznatků vědy v praxi bylo a je i nyní spojeno s určitým rizikem. Ne jinak tomu bude i v budoucnosti. Ti funkcionáři, kteří nechtěli reprodukovat zastaralou představu a projevili novátorství, často se dostávali do rozporu a konfliktu s oficiálními názory. Stejně tak i na teoretické frontě se ne vždy vyplácelo hájit důsledně vědeckou pravdu. Tyto podmínky podlamovaly úsilí jak ve vědě, tak i v praxi.

Odstranit podceňování nejen vědy, ale také praxe a zkušenosti mas a vytvořit podmínky pro fungování systému transformace mezi teorií a praxí předpokládá rozvinout a podpořit oboustranný zájem na realizaci výsledků vědy.

Věda a praxe jsou dvě relativně samostatné oblasti, což neznámá ani vzájemnou nezávislost, ani lhostejnost, ale jen respektování jejich svébytné funkce.